

УДК 351.83

Шерман О. М.,
д. політ. н.,
доцент,
Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності
(Львів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В КРАЇНАХ БЛИЗЬКОГО СХОДУ

Стаття присвячена аналізу характерних рис соціальної політики в ісламських країнах Близького Сходу, зокрема, в Об'єднаних Арабських Еміратах і Саудівській Аравії. Автор доходить висновку, що специфіка соціальної політики в цих державах обумовлена поєднанням продиктованих релігією підходів до соціального захисту населення з тими можливостями соціального розвитку, які надають нафтові надприбутки. Також характерною рисою соціальної політики в ОАЕ та Саудівській Аравії є практичне виключення зі сфери соціального захисту такої чисельної суспільної групи, як трудові мігранти.

Ключові слова: соціальна політика, соціальний захист, Близький Схід, рівень життя, соціальне забезпечення.

Статья посвящена анализу характерных черт социальной политики в исламских странах Ближнего Востока, в частности, в Объединенных Арабских Эмиратах и Саудовской Аравии. Автор приходит к выводу, что специфика социальной политики в этих государствах обусловлена сочетанием продиктованных религией подходов к социальной защите населения с теми возможностями социального развития, которые предоставляют нефтяные сверхприбыли. Также

характерной чертой социальной политики в ОАЭ и Саудовской Аравии является практическое исключение из сферы социальной защиты такой обширной социальной группы, как трудовые мигранты.

Ключевые слова: *социальная политика, социальная защита, Ближний Восток, уровень жизни, социальное обеспечение.*

The article is sanctified to the analysis of the personal touches of social politics in islam countries of Middle East, in particular, in United Arab Emirates and Saudi Arabia. An author comes to the conclusion, that the specific of social politics in these states is conditioned by combination of going dictated by religion near social defence of population with those possibilities of social development, that give petroleum superprofits. Also the personal touch of social politics in United Arab Emirates and Saudi Arabia is a practical exception from the sphere of social defence of such numeral community group, as labour immigrants.

Keywords: *social policy, social defence, Middle East, standard of living, public welfare.*

Актуальність проблеми. Глобалізаційні процеси, що дозволяють переконатися в існуванні соціальних проблем, спільних майже для всіх країн світу, стимулюють інтерес і до таких способів вирішення цих проблем, які властиві державам, віддаленим від України у географічному та культурному вимірі. Вивчення особливостей соціальної політики держав Близького Сходу не лише дозволяє розширити обрії наукового пізнання, а й побачити під іншим кутом зору значення таких соціокультурних чинників формування державної політики, як релігія та традиції суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На жаль, аналіз соціальної політики арабських держав не належить до популярних тем досліджень у вітчизняній науці. Якщо не враховувати дослідження, присвячені феномену ісламу в цілому, такі, як монографія Н. А. Латигіної [5], ми можемо назвати лише поодинокі публікації А. Ульяницької, Ю. Шевченко [10], О. П. Сергієнка [9], присвячені окремим аспектам соціальної політики країн Близького Сходу. Значно кращою є ситуація в англomовному науковому світі: досить пригадати такі фундаментальні праці, як дослідження М. Каршенаса та В. Мохадама [13] або Р. Явад [12].

Найменш дослідженою у вітчизняній науці залишається специфіка соціальної політики в Об'єднаних Арабських Еміратах і Саудівській

Аравії. Відповідно, **метою статті** є розгляд характерних особливостей соціальної політики цих держав протягом останніх двох десятиліть із визначенням причин, які обумовили ці особливості.

Виклад основного матеріалу. В строкатому у політичному й економічному відношенні співтоваристві арабських країн Об'єднані Арабські Емірати та Саудівська Аравія вирізняються не лише фактично однаковим основним джерелом наповнення бюджету, а й тим, що в основі законодавства та ідеології цих країн лежить релігія ісламу. Іслам впливає на всі сторони суспільного життя, у тому числі на відносини між державою та населенням, що змушує бодай стисло окреслити ті постулати цієї релігії, які безпосередньо пов'язані з темою нашого дослідження. Звісно, всередині ісламу є чимало течій, але ми будемо говорити про те спільне, що об'єднує суннітів і шиїтів із представниками ваххабізму.

Мова йде насамперед про таку форму соціальної солідарності (й одночасно один з наріжних каменів ісламу), як закят – обов'язковий податок, який стягувався на користь чітко визначених категорій: бідних, малозабезпечених, рабів і полонених-мусульман, боржників тощо. Практично з самого початку формування ісламу як релігії бідність представників ісламської спільноти сприймається як негативне соціальне явище. Як стверджують сучасні релігієзнавці, іслам прагне створити сильне та забезпечене суспільство, в якому кожний його представник мав би можливість повною мірою насолоджуватися гідним рівнем життя [4].

Ще одним ключовим поняттям ісламу є справедливість, яку трактують у тому числі й як рівноправність людей між собою [1, с. 213]. Інший бік справедливості виражається в дозволах і заборонах, дотримання яких направлено на те, щоб сприяти добробуту людства [1, с. 216].

Таким чином, підтримка найбідніших членів спільноти та сприяння загальному добробуту – це саме ті дії, які сприяють створенню позитивного іміджу державної влади в очах населення, причому імідж цей буде будуватися не лише на прагматичних, а й на релігійних міркуваннях (тобто конкретний правитель сприйматиметься як особа, яка живе за заповідями Пророка). Відповідно, допомога бідним і справедливість постають невід'ємними рисами ідеального правителя. В ісламській літературі в якості ілюстрації наводяться безліч розповідей про те, як справедливі в минулому правителі, здійснювали справедливість не зважаючи ні на що: Дауд (бібл. Давид), Сулейман (бібл. Соломон), Аздашір, Афрідон, Бахрамджура, Хосрав Анушпир-ван [1, с. 213].

У сучасному світі в ролі такого правителя виступають не лише монархи близькосхідних країн, а й держава як ключовий політичний інститут та головний суб'єкт соціальної політики в ісламських країнах Близького Сходу. Одночасно вона є “гарантом” дотримання інтересів різних економічних груп (зокрема, праці та капіталу), як “контролером” господарсько-економічних відносин [6]. На практиці це означає контроль за природними ресурсами, які відповідно до конституцій країн Арабського Сходу є власністю держави [6]. Беручи на себе місію забезпечення добробуту всім прошаркам суспільства, арабські держави прагнуть зосередити у своїх руках фінансові можливості реалізації відповідної соціальної політики.

Так, Об'єднані Арабські Емірати є федеративною державою, яка складається з семи абсолютних монархій (еміратів). Найбільшим серед них є емірат Абу-Дабі. Конституція ОАЕ ґрунтується на шаріаті, тобто законах ісламу. Основним джерелом надходжень до бюджету є експорт нафти: у 2015 р. ВВП країни досягнув 400 млрд доларів США [11] (для порівняння: ВВП України того ж року склав 90,615 млрд доларів США [2]).

Об'єднані Арабські Емірати посідають 14-те місце у світовому рейтингу країн за соціальним розвитком, рівнем освіти та медицини. Досягнення такого високого місця стало можливим завдяки активній діяльності держави, яка створила систему соціального захисту для своїх громадян (чисельність яких не перевищує 1/4 населення країни).

Метою соціальної політики ОАЕ є забезпечення належного рівня життя для громадян країни, а засобом досягнення цієї мети виступає насамперед надання фінансової допомоги з боку держави. Зокрема, громадяни Еміратів:

- 1) не сплачують жодних зборів за землю, користування водою та електрикою;
- 2) мають вільний доступ до середньої та вищої освіти (за всі навчальні програми в університетах платить держава);
- 3) мають доступ до всіх можливостей безкоштовної медицини, в тому числі й до лікування за кордоном;
- 4) оскільки відповідно до конституцій країн Арабського Сходу родина є основою суспільства, і найважливіший соціальний принцип – турбота про родину [6], кожна молода сім'я отримує 119 тис. доларів як подарунок до шлюбу [15].

Політика щодо соціального забезпечення в ОАЕ реалізується у формі виплат, які здійснює Міністерство соціальних питань. Уряд

виплачує фінансову допомогу 20 категоріям осіб, серед яких люди з обмеженими можливостями, вдови та розлучені. Відповідно до державної програми допомогу отримує 40 121 сім'я, а також 4 882 дитини, серед яких 862 сироти та 3697 дітей з обмеженими можливостями.

Для людей з обмеженими можливостями створена мережа реабілітаційних центрів під патронатом цього ж міністерства [17].

Одним із важливих напрямів соціальної політики ОАЕ є забезпечення сучасним зручним житлом кожного громадянина. В ОАЕ є три типи житлових програм. Перша надає іпотечні кредити та гранти громадянам – власникам земельних ділянок, які надані державою. Друга пропонує безвідсоткові кредити на тривалий термін для тих громадян, які здатні їх виплачувати. Безвідсоткові кредити на 25 років надаються відповідно до Житлової програми шейха Зайеда, яка була розпочата у 1999 р. і затверджена федеральним законом № 10 2009. Головним фундатором цієї програми виступає держава.

На тих, хто заробляє недостатньо, розрахована третя програма, яка надає безкоштовне житло. В її рамках було збудовано близько 27 тис. будинків [17].

Крім держави, певний внесок у забезпечення житлом роблять і приватні організації (наприклад, Житловий фонд Мохаммеда бен Рашида). Завдяки успішному втіленню житлових програм бездомні в ОАЕ зустрічаються лише серед іноземних робітників.

Цілі та завдання соціальної політики в Саудівській Аравії є аналогічними: громадяни отримують доступ до сучасної медичної допомоги, виплати по догляду за дитиною, вагітності, хворобі, безробіттю, а в деяких випадках – і після втрати працездатності [14].

Всі види медичної допомоги для громадян Саудівської Аравії є безкоштовними, так само, як і навчання на всіх рівнях. Більш ніж чверть державного бюджету країни йде на освіту, причому держава оплачує навіть необхідну для навчання літературу та медичне обслуговування. Також держава оплачує навчання своїх громадян в університетах США, Великої Британії, Канади тощо [8].

Фонд розвитку людського потенціалу забезпечує допомогу по безробіттю для громадян, які є випускниками університетів, протягом одного року після завершення навчання. Внаслідок реформи соціального страхування 2002 р. всі громадяни країни мають право на соціальне забезпечення по старості (до того часу співробітники компаній, де працювало менше ніж 10 осіб, були виключені зі сфери соціального забезпечення). Крім держави, пенсії фінансуються роботодавцем і ро-

бітником, кожний з яких робить 9 % внесків. Пенсії по втраті годувальника виплачуються за умови, якщо померлий хоча б 3 рази підряд або 6 разів у різний час робив внески до системи соціального забезпечення.

Відповідно до трудового законодавства жінка має право на декретну відпустку тривалістю 10 тижнів: 4 тижні до пологів і 6 після, під час якої отримує 50 % або 100 % своєї заробітної плати залежно від трудового стажу [16]. Водночас слід враховувати, що в Саудівській Аравії працює незначний відсоток жінок, а їх юридичне становище визнається світовою спільнотою як одним з найбільш наочних прикладів про порушення прав людини.

До іншої дискримінованої групи належать трудові мігранти, які в ОАЕ та Саудівській Аравії фактично не мають права на соціальний захист (соціальний експеримент у Саудівській Аравії, в рамках якого спробували ввести накопичувальні пенсії для іноземних робітників, був швидко скасований [14]). Тому, говорячи про результати соціальної політики в цих країнах, слід зазначити, що цими результатами може скористатися лише менша частина народонаселення.

Навряд чи можна погодитися з висновками О. П. Сергієнка, який вважає, що “як для країн з надприбутками (бюджет більшості з них є профіцитним) рівень соціального захисту населення, освіти та охорони здоров’я в досліджуваних країнах залишається досить низьким” [9]. На нашу думку, слід враховувати, що ті показники, на які посилається Сергієнко – “значна соціальна нерівність, висока дитяча смертність, слабка підтримка мігрантів та бедуїнських племен, частина яких навіть не зареєстровані” [9], з одного боку, слід порівнювати з попередніми етапами розвитку цих країн (тобто до надприбутків), а з іншого – не зі Швецією чи Швейцарією, а з іншими державами регіону.

Для порівняння: якщо в Ефіопії очікувана тривалість життя складає 45,5 років, то у Саудівській Аравії вона сягає 69,8 років, а в ОАЕ – 76,8 років [7]. Щодо дитячої смертності, то в Ефіопії цей показник становить 99,9 смертей на 1000 новонароджених, а в ОАЕ – 16,6 (Саудівська Аравія, щоправда, дещо відстає – 51,2 смерті на 1000 новонароджених) [3]. Отже, хоча соціальних проблем у розглянутих країнах вистачає, не можна не визнати їх значний прогрес у соціальній сфері.

Висновок. Аналіз соціальної політики ОАЕ та Саудівської Аравії, з одного боку, дозволяє охарактеризувати їх як соціальні держави патерналістського типу, які беруть на себе відповідальність за добробут своїх громадян; з іншого боку, вони не відповідають західним стандартам соціальних держав через наявність груп населення, фактично виключених із системи соціального забезпечення та порушення прав

8F#.D0.92.D0.BD.D1.83.D1.82.D1.80.D0.B5.D0.BD.D0.BD.D1.8F.D1.8F.D0.BF.D0.BE.D0.BB.D0.B8.D1.82.D0.B8.D0.BA.D0.B0.D0.A1.D1.83.D0.B4.D0.B5.D0.B1.D0.BD.D0.B0.D1.8F.D1.81.D0.B8.D1.81.D1.82.D0.B5.D0.BC.D0.B0. – Назва з екрана.

9. Сергієнко О. П. Цивілізаційні особливості соціальної сфери країн Перської затоки / О. П. Сергієнко // Географія та туризм. – 2011. – Вип. 13. – С. 242–246.

10. Ульяницька А. Закордонний досвід соціального страхування мусульманських та розвиваючих країн: можливості та ризики його застосування в Україні [Електронний ресурс] / А. Ульяницька, Ю. Шевченко // Страховий клуб КНЕУ. – Режим доступу:

<http://psk.kneu.edu.ua/?p=352>. – Назва з екрана.

11. Экономика Объединённых Арабских Эмиратов [Електронний ресурс] // Википедия. – Режим доступу:

https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AD%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%9E%D0%B1%D1%8A%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D1%91%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D1%85_%D0%90%D1%80%D0%B0%D0%B1%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%85_%D0%AD%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%B2. – Назва з екрана.

12. Jawad R. Social welfare and religion in the Middle East: A Lebanese perspective / Rana Jawad. – Policy Press, Bristol, 2009 – History – 315 p.

13. Karshenas, M. Social Policy in the Middle East: Economic, Political and Gender Dynamics/ Karshenas, M., Moghadam V. – Palgrave Macmillan UK, 2006. – 263 p.

14. Saudi Arabia's social security system [Електронний ресурс] // Just Landed. – Режим доступу:

<https://www.justlanded.com/english/Saudi-Arabia/Saudi-Arabia-Guide/Jobs/Social-Security>. – Назва з екрана.

15. Social and migration policy of the United Arab Emirates [Електронний ресурс] // Dubai-Freezone.ae. – Режим доступу:

<https://en.dubai-freezone.ae/uae-news/social-and-migration-policy-of-the-united-arab-emirates.html>. – Назва з екрана.

16. Social Security in Saudi Arabia [Електронний ресурс] // 7 L&E Global. An alliance of employers' counsel worldwide. – Режим доступу: <http://knowledge.leglobal.org/social-security-in-saudi-arabia>. – Назва з екрана.

17. Social Welfare [Електронний ресурс] // UAEInteract. – Режим доступу:

<http://www.uaeinteract.com/society/welfare.asp>. – Назва з екрана.